

І. О. АННЕНКОВ, НТУ «ХП»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ У 1980-х РОКАХ

У статті висвітлюється проблематика ефективності роботи сільгоспмашинобудування України у 80-х роках ХХ ст.

The efficiency of using scientific potential in the field of agricultural machine-building of Ukraine in 1980th is analysed; the individual reasons that accompany this field to fall into decay are illustrated.

За часів входження України до складу СРСР, її сільгоспмашинобудівна промисловість забезпечувала не тільки власні потреби в засобах механізації агровиробництва, а й аналогічні потреби інших союзних республік Радянського Союзу. Окрім роботи за внутрішньосоюзною кооперацією, українські підприємства сільськогосподарського машинобудування експортували свою продукцію і за кордони СРСР. Одним з перших в галузі, ще у 1950-х рр., почав постачати свою продукцію на експорт Харківський тракторний завод. До початку 1980-х рр. ним було відправлено в зарубіжні країни більш ніж 40 тис. машин. Модель трактора Т-150К, яка експонувалася на 37 міжнародних виставках машин і обладнання для сільського господарства, отримала 7 медалей та один диплом [1, с.31].

У попередні 1980-м рр. підприємства галузі значно нарощували обсяги виробленої продукції. З 1976 р. до 1980 р. на заводі „Коломиясільмаш”, наприклад, було випущено 70 тис. сучасних навантажувачів, реалізовано продукції на суму близько 130 млн. крб. Економічний ефект від використання сільськогосподарської техніки, виробленої на Херсонському комбайновому заводі склав 460 млн. крб., а витрати праці на виробництво технічних культур скоротилися у два рази, що дозволило звільнити від ручної праці 80 тис. робітників. За вказаний період підприємства галузі постачили селу запасних частин, агрегатів і вузлів до сільськогосподарських машин на 90 млн. крб. [2, с. 56; 3, с. 64].

Незважаючи на окремі досягнення, які відбулися в галузі сільськогосподарського машинобудування України до 1980-х рр., загальні обсяги виробництва в цьому секторі економіки знижувалися. Впродовж всіх наступних років, незважаючи на чисельні заходи Уряду СРСР, виправити це становище не вдалося. Переважна більшість сільгоспмашинобудівних підприємств продовжувала працювати неефективно, що у 1990-х рр. привело до загальної кризи в цьому індустріальному секторі економіки України. Вивчення показало, що керівництво УРСР та відповідних відомств

намагалося активізувати виробничу діяльність підприємств галузі, надавало можливості позбавити фахівців заздалегідь хибних напрямків в їх науковому і практичному пошуку шляхів відродження українського сільськогосподарського машинобудування.

Між тим, в історичних дослідженнях практично відсутній аналіз подій в секторі виробництва сільськогосподарської техніки України у 1980-х рр. Роботи науковців сфери механізації та електрифікації сільського господарства, а також економіки агропромисловості – Л. Д. Прейгера, Л. В. Погорілого, Д. І. Мазоренка, Я. С. Гукова, І. П. Масло, М. В. Зубця, В. І. Власова, В. А. Вергунова та інших, містять в собі багатий історичний аналіз еволюції засобів сільськогосподарського виробництва у 1980-х рр., але здійснюють розгляд цього питання з боку користувачів сільгосптехніки і безпосередньо не торкаються внутрішньогалузевих проблем її виробників [4–9].

Отже, вивчення ефективності роботи сільськогосподарського машинобудування в контексті, як змін агротехнологій, так і заходів Уряду Української РСР щодо інтенсифікації промислового виробництва залишається актуальним для вітчизняної історичної науки.

Необхідно визнати, що до початку 1980-х рр., сільгоспмашинобудівна галузь в цілому своєчасно забезпечувала еволюційні процеси механізації сільськогосподарської праці в Україні. Але агротехнології, які застосовувалися в агропромисловому комплексі, вже не відповідали потребам суспільного виробництва. З переходом вітчизняного агропромислового сектору до використання інтенсивних технологій, що було проголошено прийнятою у 1982 р. „Продовольчою програмою СРСР до 1990 року”, перед сільгоспмашинобудуванням постало завдання з підвищення обсягів випуску продукції, але вже за рахунок збільшення номенклатури виробів, необхідних для втілення новітніх технологій. 4 квітня 1983 р. ЦК КПРС і РМ СРСР приймають постанову „Про заходи з подальшого підвищення технічного рівня і якості машин і обладнання для сільського господарства, покращенню використання, збільшення виробництва і поставок їх у 1983-1990 рр.”. Цією постановою було визначено завдання відомствам щодо збільшення обсягів продукції, підвищення їх технічного рівня та якості [10, с. 48].

Проте, здійснити докорінну перебудову системи виробництва і постачання техніки селу в терміни, запропоновані урядом виявилось неможливим. Незважаючи на те, що на рівні партійно-урядового керівництва республіки отримала підтримку програма розвитку спеціалізованих міжгалузевих виробництв, три чверті всіх сільгоспмашин виготовлялося на великих виробничих об'єднаннях з наявністю в них заготівельних і допоміжних цехів та дільниць з виготовлення комплектуючих. Громізка структура виробничих об'єднань (ВО) була неспроможною швидко реагувати на зміни кон'юктури ринку за рахунок переналадження виробництва.

Отже, в існуючій системі сільгоспмашинобудівної промисловості, збільшити обсяги продукції ставало можливим тільки шляхом впровадження додаткових потужностей, що в умовах радянської системи господарювання було проблематичним [11, с. 241].

ВО були вимушені в своїй діяльності виходити з відомчих інтересів і зосередили увагу на розвиненні внутрішньозаводської уніфікації. Розробка нової техніки проводилася ними мляво, оскільки впровадження її у виробництво негативно відбивалося на пріоритетних для ВО валових показниках. Технічний рівень спроектованих сільськогосподарських машин в галузевих організаціях визначався, насамперед, існуючими технологічними можливостями виробничників, а не вимогами аграріїв. Функціонування господарського механізму галузі в контексті освоєння новітньої продукції регламентувалося контрольними цифрами по показникам випуску найважливіших видів продукції, що відповідала світовому технічному рівню та оновлення продукції, як відповідної питомої ваги у вартісному вираженні виробленого товару. Внаслідок цього існуючі галузеві і регіональні програми створення принципово нової техніки, що за своїми параметрами перевищувала світові аналоги, завершувалися етапом їхньої розробки і не реалізовувалися в конкретних планах ВО та підприємств [12, с. 57].

В той же час, в економіці провідних країн світу спостерігалися постійно діючі тенденції до створення нових форм господарської діяльності. Причому, вони носили як інтеграційний, так і диференційний характер, пов'язані з розвитком спеціалізованого виробництва і необхідністю перерозподілу ресурсів. Прикладом такого поєднання різних організаційних виробничих систем в своїй економічній діяльності може є корпорація „Дженерал моторс”, у складі якої працювало понад 21 тис. компаній-постачальників [13, с.6; 14, с. 23].

З досвіду високорозвинених країн випливає, що найраціональніша і найпрогресивніша модель машинобудування орієнтується на випуск техніки шляхом складання з добре оброблених, виготовлених на базі високої культури машинобудівного виробництва функціональних вузлів і модулів. Можливості формування такої моделі визначилися тим, що при зростанні різноманіття сучасної техніки, наявності великої кількості варіантів і моделей в її структурі все частіше виділяються однорідні складові – вузли функціонального призначення. В українському сільгоспмашинобудуванні здійснювалися певні кроки для створення міжвідомчих спеціалізованих виробництв. В 1980-х роках в Україні працювали спеціалізовані підприємства, такі як: Ворошиловградський завод колінчатих валів, Херсонський завод карданних валів, підшипникові заводи тощо. У випуску уніфікованих комплектуючих до зернозбирального комбайна „Дон” брали участь 7 спеціалізованих заводів, а також спеціалізовані виробництва 6 виробничих об'єднань України. Але все одно в галузі недостатньо приділялося уваги створенню підприємств деталь-

но-вузлової спеціалізації. Більш ніж 60 % машинобудівних фірм в капіталістичних країнах виробляли не безпосередньо машини, а комплектуючі до них, а в Україні цей показник не перевищував 40 % включно з агрегатним виробництвом. Отже в промисловій політиці уряду Радянського Союзу переважала ставка на ВО з власним спеціалізованими виробництвами, орієнтованими на випуск певних завершених машин або агрегатів [15, с. 42; 16, ф. 2, оп. 15, спр. 687, арк. 3; 134,с. 70].

Між тим, виходячи з критерію ефективності використання кадрового ресурсу можна дійти висновку про середню та низьку ефективність роботи у 1980-х роках в Україні сільгоспмашинобудівних ВО з чисельністю працюючих понад 10 тис. робітників. 29 % ВО з персоналом від 6 до 10 тис. чол. також функціонували за нижчими, від галузевого, показниками вартості виробленої продукції на одного працюючого, хоча більшість з таких підприємств (57 %) були середньоєфективними, а 14 % з них – навіть високоєфективними. В розряд високоєфективних підприємств стовідсотково входили ті, що мали в своєму складі від 3 до 6 тис. працівників і третина заводів з чисельністю працюючих від 1 до 3 тис. чол., решта доля з загальної кількості таких підприємств була середньо ефективною [16, ф.2, оп.15, спр.1399, арк.19-44].

Разом з тим, в кошторисному вираженні по промисловості України на одного працюючого вироблялося продукції на 22,23 тис. крб., а по сільгоспмашинобудівній галузі цей показник був у 1,4 рази нижчим. Отже, високоєфективні підприємства сільськогосподарського машинобудування при внутрішньогалузевому розгляді стають середньостатистичними у порівнянні до загальнопромислового рівня. Виходячи з цього можна стверджувати, що в Україні у 1980-х роках в сільгоспмашинобудівній сфері з відповідною до середньпромислової ефективністю функціонувало 22 % підприємств, а з більш високою – 6 %. Причому, в число цих промислових організацій входили здебільшого заводи з кількістю працюючих від 3 до 6 тис. чол. і підприємства до 1 тис. співробітників (по 44 % кожна група); заводи з чисельністю робітників у 1-3 тис. чол. та ВО з персоналом до 10 тис. осіб складала по 6 %, а жодне з великих виробничих об'єднань з понад 10 тис. працівників не відповідало розглянутому рівневі [17, с. 262].

На підприємствах з кількістю робітників від 3 до 6 тис. чол. зберігалось оптимальне співвідношення основного і допоміжного виробництва. Це надавало їм підстав для більш ефективного функціонування ніж великим ВО, де обсяги допоміжного виробництва були занадто великими, та заводам з персоналом у 1-3 тис. робітників, яким бракувало потужностей допоміжного виробництва. Висока ефективність роботи дрібних (до 1 тис. персоналу) підприємств стосувалася здебільшого промислових установ Держагропрому УРСР, що випускали невеликими серіями продукцію з розряду дефіцитних засобів механізації сільського господарства. Але, в будь-якому випадку, у 80-

х рр. загальний вал сільгоспмашинобудівних виробів в Україні формувался на великих підприємствах, ефективність роботи яких не відповідала ані загальнопромислового ані загальномашинобудівному республіканському рівню [16, ф.2, оп.15, спр.1399, арк.19–44].

В основі неефективності сільгоспмашинобудівного виробництва, поруч з хибною політикою укрупнення підприємств, містилися низька технологічна і загальна дисципліни. Внаслідок недотримання норм трудової дисципліни на сільгоспмашинобудівних підприємствах несвоєчасно відбувався сервіс верстатного обладнання, порушувалися терміни і якість проведення ремонтних робіт, що приводило до чисельних простоїв поточних ліній і окремих виробництв. Так, в цеху ріжучих частин Сімферопольського заводу „Сільгоспдеталь” простої обладнання з означених причин складали понад 7,5 тис. верстатогодин на рік. На заводі ім. Лепсе – головному підприємстві ВО „Київтрактородеталь”, через порушення трудової дисципліни систематично не виконувалися строки введення в дію нового обладнання. В супереч наказу директора заводу про монтаж придбаного устаткування протягом 5 днів від дати його отримання круглошліфувальний верстат 3М162М знаходився на склад понад місяць; два місяці не монтувався спеціальний хонінгувальний верстат КСП6-160; три місяці тривала установка двох вертикально-свердлильних верстатів з ЧПУ; більш ніж півроку вводилася до експлуатації установка осушування повітря УОВ-100; шість років встановлювалися фільтри ФТНС-12 у ливарному цехі [18, ф. 2561, оп. 1, спр. 74, арк. 10; спр. 78, арк. 96; 184].

Неефективна експлуатація засобів виробництва стала однією з головних причин періодичного, а деякими підприємствами – систематичного невиконання планів випуску промислової продукції. За сім місяців 1985 р. на Херсонському комбайновому заводі було допущене відставання від запланованого обсягу виробництва: по комбайнам КСКУ-6 – 329 шт., по причіпним комбайнам ККП-3 – 98 шт., по приставкам ППК-4 – 479 шт.. Причому, до кінця того ж року виправити ситуацію не вдалося і, невиконання плану з випуску ППК-4 сягнуло 2000 шт., або 29 %. Через тривалі простої обладнання (близько 10 тис. верстатогодин) впродовж того ж 1985 р. періодично не виконувалися місячні плани випуску готової продукції на Сімферопольському заводі „Сільгоспдеталь”. Хронічно не виконувався план, як з виробництва техніки, так і з постачання селу запасних частин і вузлів ВО „Харківський тракторний завод”, ВО „Одесагрунтмаш”, Мелітопольським заводом тракторних гідроагрегатів та рештою інших підприємств і організацій загальносоюзного підкорення [18, ф. 2561, оп. 1, спр. 74, арк. 10-11; 19, ф. 1, оп. 25, спр. 2430, арк. 14; 20, ф. 598, оп. 18, спр. 1, арк. 51; спр. 2, арк. 9].

У передовицях загальносоюзних видань, в якості переможців соціалістичних змагань та взірців виконання планової дисципліни неодноразово

впродовж 1980-х років фігурували виробничі об'єднання Харківський тракторний завод, Дніпропетровський та Тернопільський комбайнові заводи, ВО „Київтрактородеталь”. Дійсно, по ряду показників, здебільшого кошторисних, означені підприємства часто перевиконували планові завдання. Проте необхідно визнати, що у досліджуваній період керівники підприємств і відомств практикували маніпулювання показниками виробництва. Отже, кількісна інформація з підприємств, яка надходила в їхніх звітах до уряду не завжди відображала дійсний стан справ. Виконання планів в кошторисному вираженні зазвичай досягалося узгодженим (з урядом же) корегуванням первісних планових завдань в бік їх кількісного зменшення за рахунок підвищення ціни на вироблену продукцію. Показники випуску продукції в фізичних величинах перекручувалися шляхом підміни їх змістовного наповнення. Наприклад, в 1981 р. Харківським тракторним заводом було перевиконано кількісний план випуску тракторів. Але це перевиконання відбулося за рахунок перерозподілу обсягів виробництва з необхідних сільському господарству новітніх і потужних Т-150 в бік застарілих Т-74. Таким чином, кількісне (в штуках) виконання і перевиконання планових завдань сільгоспмашинобудівними промисловими підприємствами не завжди за суттю відповідало замовленням агропромисловців [19, ф. 1, оп. 32, спр. 1806, арк. 12; 21, с. 6–7].

До середини 1980-х рр. уряду України командними методами не вдалося припинити падіння обсягів сільгоспмашинобудівного виробництва. Архівні документи свідчать, що на відміну від інформації, опублікованої в пресі, про виконання і перевиконання планів виробництва велика частина підприємств їх не виконувала. Так, Джанкойським машинобудівним заводом планові завдання по низці номенклатури освоювалися в середньому на 87 %, ВО „Львівхімсільмаш” – на 76 %, Ворошиловградським заводом колінчатих валів – на 78 %, Харківським заводом тракторних двигунів – на 77 %, Харківським тракторним заводом – на 74 %, ВО „Київтрактородеталь” – на 88 %, Мелітопольським заводом тракторних агрегатів – на 64 %, Кіровоградським ВО „Червона Зірка” – на 90 %, ВО „Одесагрунтотомаш” – на 75 %, ВО „Тернопільський комбайновий завод” – на 85 %. В результаті масових невиконань планових зобов'язань, сільгоспмашинобудівними підприємствами під загрозою зриву опинилося не тільки здійснення республіканською агропромисловою Продовольчої програми в цілому, а навіть поточне забезпечення населення продуктами харчування [19, ф. 1, оп. 25, спр. 2430, арк. 82-84; оп. 32, спр. 1863, арк. 8].

В уряді України внаслідок існуючої у 1980-х рр. були відсутні дійові важелі впливу на роботу підприємств союзного підпорядкування, які складала 55 % від загальної кількості промислових організацій, розташованих в республіці. В сфері сільськогосподарського машинобудування доля загальносоюзних підприємств у виробництві цієї продукції сягала 80 % і, відповідно,

була визначеною в питанні механізації АПК. Між тим, керівництвом республіки вживалися заходи з організації випуску гостродефіцитної техніки, або такої, що взагалі не вироблялася загальносоюзними сільгоспмашинобудівними відомствами, але була необхідною для втілення прогресивних агротехнологій в українських господарствах. Виробництво таких машин здійснювалося на підприємствах Держкомсільгосптехніки УРСР із залученням до цієї справи, в якості заготівельних та допоміжних виробництв, заводів інших республіканських відомств [16, ф. 2, оп. 15, спр. 695, арк. 2].

Незважаючи на велику номенклатуру сільськогосподарських машин та устаткування, що випускалися промисловими установами Сільгосптехніки, поповнити дефіцит продукції, який утворився внаслідок падіння обсягів виробництва на підприємствах сільгоспмашинобудівних відомств, було неможливим. Насамперед виникали значні труднощі в матеріально-технічному забезпеченні виробництв. Вони викликалися необхідністю надавати додаткові заявки на сировину та прокат підприємствам загальносоюзного або союзно-республіканського підпорядкування, які першочергово виконували завдання центрального уряду СРСР. До того ж, на заводах Держкомсільгосптехніки, в більшості випадків, відбувалося освоєння виробництва нових, щойно розроблених машин, через що виникали певні організаційні труднощі, пов'язані з передачею і узгодженням технічної документації між проєктувальниками та промисловцями. Все це призводило до порушення термінів подачі замовлень на матеріально-технічні фонди, в свою чергу, забезпечення ними проводилося невчасно і не в повному обсязі, що відбивалося на спроможності Сільгосптехніки повноцінно завантажувати власні виробництва [16, ф. 2, оп. 15, спр. 695, арк. 2].

Другою обставиною, яка унеможлилювала насичення АПК необхідними йому засобами механізації за рахунок виробництва їх на підприємствах Держагропрому, була первісна спеціалізація заводів Держкомсільгосптехніки на ремонті машин та устаткування. У випадку переорієнтації цих організацій виключно на виробництво сільгосптехніки виникала загроза масового зриву робіт на селі, оскільки якість та ремонтпридатність вітчизняних сільськогосподарських машин, впродовж 1980-х років, залишалися низькими. Так, у 1983 р. 50 % робочого часу механізатори витрачали на ремонт і технічне обслуговування сільгоспмашин. Щорічно на відновлення техніки та випуск запасних частин для неї витрачалося 6 млрд. крб., що майже дорівнювало вартості основних фондів всіх підприємств Мінсільгоспмашу [19, ф. 1, оп. 25, спр. 2363, арк. 34].

Найгіршим в питанні зниження якості продукції сільгоспмашинобудівних підприємств у досліджуваній період було існування тенденції до стрімкого падіння якості засобів виробництва сільськогосподарської техніки, особливо новітнього високопродуктивного устаткування. На Київському заводі ім. Лепсе, наприклад, вкрай незадовільно працювали автоматичні лінії

чистої обробки гільз циліндрів. Технологам підприємства та налагоджувальникам не вдалося за весь термін експлуатації цього устаткування добитися на окремих позиціях заданих параметрів гільз. Це стосувалося технологічних операцій – проточування канавок, шліфування бурта і поясів. На операції калібрування бурта взагалі не було одержано жодної придатної деталі. Тому, поруч з автоматичним обладнанням на заводі встановили застарілі верстати моделі 1A730 [22].

Низька якість комплектуючих сільськогосподарських машин та скорочення обсягів їх випуску на українських підприємствах вимушувала уряд до пошуку альтернативних шляхів у вирішенні питання виробництва доброякісної техніки. Одним з напрямків було поширення кооперації між вітчизняними та зарубіжними підприємствами країн – членів Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) у випуску комплектуючих до сільгоспмашин. Другим – виробниче співробітництво між сільгоспмашинобудівними галузями тих же країн з метою створення єдиної технічної політики в сфері механізації сільського господарства. Це надавало б можливість Україні отримувати з країн-учасниць гостродефіцитні машини в необхідній кількості, кращої від вітчизняних якості, без завдання будь-якої шкоди агропромисловості постачальників. В свою чергу українські сільгоспмашинобудівники поширювали б обсяги експорту тієї продукції, в створенні якої вони досягли вищих, за імпортерів, результатів, вирішуючи тим самим потужні проблеми аналогічних сфер виробництва партнерів. У 1980-х рр. в цьому співробітництві, з обох боків, було задіяно більш ніж 350 підприємств сільськогосподарського і тракторного машинобудування, які випускали технічні засоби понад 2000 найменувань [23, с. 1].

Проте, сподівання покращити якість сільськогосподарської техніки за рахунок її кооперованого випуску з країнами, в яких культура виробництва стояла на більш високому рівні, виявилися марними. Угоди з міжнародної спеціалізації являли собою договори про взаємне постачання, що за суттю було однією з форм зовнішньоторгового обігу. Подібний стан обумовлювався уособленою розробкою національних планів з координованим узгодженням лише їх експортно-імпортних розділів. Така позиція пояснюється намаганням країн-співучасників до збереження міжнародної самостійності виробництва, з продукцією якого можливо б було вийти на ринки третіх країн [23, с. 2].

До 1986 р. проблема якості продукції, що випускалася заводами сільгоспмашинобудівної сфери, сягнула велетенського розмаху. Так, за статистичними даними, вся тракторна техніка, яка знаходилася в експлуатації у вітчизняному агропромисловому комплексі, простоювала в ремонті 20 % робочого часу, а машини, вироблені на підприємствах Мінавтопрому – 50 %. В сільському господарстві України у досліджуваний період витрати на капітальний ремонт майже вдвічі перевищували приріст основних фондів. Доля продукції вищої категорії якості в загальному обсязі сільгосп-

машинобудівних виробів з кінця 1970-х до середини 1980-х рр. зберігалася на рівні 36–38 %, а питома вага продукції, що підлягала атестації, знизилася з 52 % до 19 %. Ці негативні процеси вимусили Уряд Радянського Союзу вжити додаткових заходів, які знайшли своє вираження в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР №540 від 12 травня 1986 р. Нею передбачалося підвищення технічного рівня продукції, активне оновлення основних виробничих фондів, розширення прав і відповідальності головних конструкторів за технічний рівень та якість продукції, реорганізацію служб технічного контролю. Цією ж постановою створювався спеціальний орган позавідомчого контролю – Державна прийомка (Держприймка) [24, с. 20, 25, с. 4].

Впровадження Держприймки відбувалося компанійно, з обов'язковим плануванням відсотків обхвату підприємств новим заходом. Але не всі ВО і заводи були готовими до роботи в умовах Держприймки. Наприклад, на Сімферопольському заводі „Сільгоспдеталь” та багатьох інших сільгоспМашинобудівних підприємствах технічна документація, креслення і технологічні процеси містили багато помарок, спостерігалася відсутність великої кількості вимірювальних пристроїв. Внаслідок цього у перші ж місяці роботи Держприймки повернення продукції на усунення недоліків після першого подання на підприємствах Мінсільгоспмашу склало понад 25 % від її обсягів [20, ф. 598, оп. 22, спр. 5, арк. 14].

Позитивним чинником роботи Держприймки стало запровадження за результатами її роботи процедури сертифікації продукції. Поруч з участю в розробці відповідних документальних і організаційних засад, на основі кадрів Держприймки і на матеріальній базі промислових підприємств Держстандартом створювалися сертифікаційні центри. Разом з тим, саме робота Держприймки висвітлила необхідність відходу від застарілої і неефективної системи атестації товарів по групам якості. Але суттєвих змін в бік підвищення якості продукції вона не принесла з причин неможливості відокремлення її апаратом себе від інтересів виробничих колективів, а відсіль – змушеного рано чи пізно солідаризуватися з ними [26, с. 44].

У 1987 р. стало очевидним, що а ні проблему якості, а ні проблему скорочення випуску обсягів продукції в господарському секторі країни суто адміністративними заходами вирішити не вдасться. Прорахунки в плануванні, незбалансованість обсягів виробництва і ресурсів, порушення трудової дисципліни, ритмічності в роботі підприємств вели до загострення кризової ситуації в економіці. Це вимагало пошуку кардинальних шляхів виходу такої ситуації. Безумовно, що насамперед зміні підлягала адміністративна система керування промисловістю з відповідною зміною оціночних критеріїв ефективності роботи підприємств. Другим чинником, за рахунок якого очікувалися позитивні зрушення, було створення ринкового конкурентного

середовища. Ті два питання лягли в стержньову основу розпочатої у 1987 р. економічної реформи, запровадження якої, на думку дисертанта, слід вважати із прийняття 30 червня 1987 р. закону „Про державне підприємство (об'єднання)” [27, с. 12].

Відсутність очікуваних результатів від впровадження Держприймки і подальше падіння якості продукції вкупі зі стабільною низькою продуктивністю праці, що поступалася країнам Західної Європи та США у 2–2,5 рази, стимулювало вітчизняний уряд до впровадження ринкових відносин у всю господарську систему. Але проведення в життя докорінної економічної реформи у другій половині 1980-х років в умовах домінування ідеологічних принципів над економічними реаліями, з самого початку пішло хибним шляхом. Партиїно-урядове керівництво, намагаючись зберегти тотальний контроль над усіма сферами суспільного життя, за мету в організаційно-структурній частині реформ поставило не цілковитий відхід від адміністративного управління промисловістю, а лише підвищення ефективності дій централізованого керування [28, с. 17].

Збереження відомчої залежності підприємств при здійсненні ними економічної діяльності на ринковому полі неминуче призводило до порушень договірної дисципліни, тому що першочерговими залишалися вказівки відповідних міністерств, а виконання контрактів, якщо вони йшли в розріз вказівкам – другочерговими. Таким чином, виконання договірних зобов'язань підприємствами з розпочатком економічної реформи різко погіршилось. Наприклад, в сільгоспмашинобудівній галузі суми штрафів за недопоставлену продукцію в перший же рік роботи в умовах госпрозрахунку і самофінансування зросли більше ніж у 5,5 разів у порівнянні до попереднього року [29, с. 119].

Доволі негативним моментом в економічній реформі ставало жорстке відлучення республіканських владних органів від будь-якого впливу на виробничу діяльність промислових підприємств союзного підпорядкування, розташованих на території України. Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР від 1987 р. „Про вдосконалення діяльності республіканських органів управління” дозволяла республіканським державним органам лише координувати діяльність підприємств загальносоюзного підкорення в питаннях розвитку соціальної сфери. В умовах, коли після XIX партійної конференції Радянського Союзу у 1988 р. втручання партійних органів в господарську діяльність установ і організації почало значно обмежуватися, це означало перехід до практично нелімітованого свавілля загальносоюзних відомств на теренах України [30, с. 212].

Внаслідок хибної промислової політики загальносоюзних відомств економічний стан підприємств, спеціалізованих на виробництві техніки для АПК, став швидко погіршуватися в перший же рік роботи в нових умовах господарювання. На ВО „Херсонський комбайновий завод”, наприклад, на кінець 1988 р. була повністю втрачена платоспроможність. Заборгованість постачальникам тут складала близько 15 млн. крб., сума витрачених позик банку по основній діяльності сягнула 7,8 млн. крб. Отже, через фінансові ускладнення сільгоспмашинобудівні підприємства, спеціалізовані на випуску в якості кінцевої продукції завершених сільгоспмашин, почали різко скорочувати обсяги виробництва [20, ф. 598, оп. 24, спр. 1, арк. 6].

В не кращому економічному становищі, ніж заводи-виробники сільсько-господарських машин, під час економічних реформ опинилися підприємства з випуску запасних частин, вузлів і агрегатів. В першу чергу це було зумовлено низькою якістю сільськогосподарської техніки, що випускалася галуззю і, відповідно, постійним зростанням обсягів ремонтних робіт та кількості витрачених на них запасних частин. Перехід АПК на госпрозрахунок, в умовах подорожчання сільськогосподарських машин, вимусив аграріїв продовжувати термін експлуатації техніки за рахунок додаткових ремонтів. Це не тільки закріпило, а й поглибило тенденцію до значного зростання обсягів виробництва комплектуючих. Разом з тим, означені заводи освоїли виробництво малих серій запасних частин для зарубіжної техніки. Таким чином, підприємства з випуску запасних частин на весь період економічних реформ отримали об'єктивно сформовані умови постійно зростаючого ринку збуту [31, с. 72].

На відміну від заводів з виробництва запасних частин і комплектуючих підприємства, які випускали сільськогосподарські машини, не мали сприятливих споживчих умов під час економічної реформи. Інтенсифікація процесу укрупнення підприємств в умовах госпрозрахунку і самофінансування призвела до того, що галузеві конструкторські установи, поглинуті в результаті цього заходу промисловими організаціями, були переорієнтовані останніми з загально галузевих функцій на вузькозаводські. Через відсутність централізованого фінансування в необхідних обсягах, роботи з обліку застосовності уніфікованих виробів згорнулися, тим самим процес галузевої уніфікації нової техніки став практично некерованим. Ускладнилася сумісна робота головних розробників і виробників сільськогосподарських машин з постачальниками комплектуючих внаслідок не тільки різко збільшеної номенклатури деталей і вузлів, а і з причини різних положень та норм відпрацювання їх надійності. В цілому, розуніфікаційні процеси в галузі привели до подорожчання продукції і подовшення термінів впровадження у виробництво

нової техніки. Це, в свою чергу, означало скорочення попиту на ті машини, що випускалися, і збільшення дефіциту на ринку необхідних для сучасних агротехнологій новітніх засобів механізації [15, с.42; 28, с.113; 32, с.21,].

Неспроможність сільгоспмашинобудівної галузі задовольнити потреби агропромислового комплексу в повному обсязі сільськогосподарською технікою необхідної номенклатури, якості та технічного рівня вимусили уряд обрати одним з профілів конверсії оборонної промисловості виробництво сільгоспмашин. У 1989-1990 рр. в Україні проектуванням і виробництвом устаткування для АПК займалися 345 заводів та 200 науково-дослідних установ оборонного комплексу. Між тим, не дивлячись на кращу технологічну оснащеність і більш високу кваліфікацію робітників, а також значний науковий потенціал, продуктивність праці, фондівіддача, енергоємність та інші інтегральні економічні показники в оборонному комплексі в середньому приблизно дорівнювали загальнопромисловим. Виробничі відношення, що склалися в оборонних галузях, не забезпечували ефективного використання продуктивних сил. Поруч з тим, в ході конверсійних процесів спостерігалось явище, коли якість цивільної продукції, виробленої на оборонному підприємстві значно поступалася військовій. Окрім того, високі витрати виробництва військової техніки автоматично переносилися на невійськову продукцію, в результаті чого ціни на неї наганялися до розмірів, що не могли бути прийнятними – іноді у 5–10 разів вище, ніж на аналогічну продукцію цивільних підприємств [33, с. 34; 34, с. 6; 35, с. 25].

Випуск сільськогосподарських машин впродовж 1980-х рр. характеризувався недостатніми обсягами продукції при її загальній низькій якості та надійності. Заходи уряду щодо покращення цих показників носили тимчасовий безсистемний характер і в цілому не змінювали суті господарських відносин, здатних стимулювати ефективну роботу галузі. Монополізація виробництва сільгосптехніки з боку союзних відомств не дала розвинути підприємствам республіканського підкорення, хоча ті працювали з більшою, ніж загальносоюзні ВО та заводи, віддачею і випускали обладнання та машини більш відповідні до застосованих в Україні сільськогосподарських технологій.

Список літератури: 1. *Гришин І. Я.* Основа ініціативи – співробітництво. // Почин обретає крильця: Сб. Статей. – Х.: Прапор, 1980. – С. 26–35. 2. *Горизонти Коломийського сільмашу / Хвостін М. П., Вишиванок К. Я., Мілько О. Г., Тилінський Б. Ю.* – Ужгород.: Карпати, 1982. – 95 с. 3. *Николаенко И. И.* Деятельность КПСС по внедрению в промышленность достижений науки и передового опыта. – К.: Вища школа, 1983. – 208 с. 4. *Прейгер Д.* Технический прогресс и сроки службы машин в сельском хозяйстве // Экономика Украины. – 1989. – №1. – С.43–48. 5. *Прейгер Д.* Актуальные проблемы повышения эффективности воспроизводства основных фондов // Экономика Украины. – 1990. – № 5. – С.38–44. 6. Землеробство України: від

праслов'ян, через події XIX і XX століть, до наших днів. / *М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. І. Власов, В. М. Костев, П. П. Панченко, І. Д. Примак*. Т. 1. – К.: Аграрна наука, 2005. – 280 с.

7. Землеробство України: від становлення земельних відносин до комплексної механізації виробництва. / *М. В. Зубець, В. І. Власов, І. М. Годунов* та ін. Т. II. – К.: Аграрна наука, 2005. – 280 с.

8. *Мазоренко Д. І., Гуков Я. С., Масло І. П., Булгаков В. М., Войтюк Д. Г.* Землеробська механіка на сучасному етапі. // Вісник Харківського державного технічного університету сільськогосподарства: Вип. 21. „Механізація сільськогосподарського виробництва”. – 2003. – С. 5–13.

9. *Погорельий Л. В.* Сельскохозяйственная техника и технологии будущего. – К.: Урожай, 1988. – 176 с.

10. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР. 4 апреля 1983 г. „О мерах по дальнейшему повышению технического уровня и качества машин и оборудования для сельского хозяйства, улучшению использования, увеличению производства и поставок их в 1983-1990 годах” (Изложение) // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: Сборник документов. – Политиздат, 1985. Т. 15. Ч. I. 1983 г. – Май 1984. – С. 47–53.

11. *Щербицкий В. В.* Научно-технический прогресс – забота партийная. Из опыта работы партийных организаций Украины по осуществлению решений XXVI съезда КПСС об ускорении научно-технического прогресса. – К.: Политиздат Украины, 1983. – 394 с.

12. *Поклонский Ф. Ю., Пампура О. І.* Господарський механізм і новачії. // Вісник АН УРСР. – 1991. – №7. – С. 56–63.

13. *Львов Д., Герасимович В., Глазьев С.* Углубление экономической реформы. // Социалистический труд. – 1989. – №8. – С. 3–11.

14. *Романенко В.* Інтеграційні процеси в промисловості: яким буде український варіант? // Вісник НАН України. – 1999. – №7. – С. 23-27.

15. *Нелюбов А. И., Шафоростов И. Ф., Кружляков А. М.* Как решать задачи унификации машин в новых условиях хозяйствования. // Стандарты и качество. – 1990. – №4. – С. 41-43.

16. Центральний державний архів Вищих органів влади і управління України.

17. Народное хозяйство Украинской ССР в 1989 году: Стат. ежегодник // Госкомстат УССР; Отв. за вып. В. В. Савченко. – К.: Техніка, 1990. – 468 с.

18. Державний архів Автономної Республіки Крим.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України.

20. Державний архів Херсонської області.

21. Юбилейная вахта трудовых коллективов отрасли // Тракторы и сельхозмашины. – 1987. – №11. – С. 6–8.

22. *Денисов О.* За частоколом проблем // За комуністичну працю: орган парткому та комітету ЛКСМУ Київського ордена Трудового Червоного прапора заводу ім. Лепсе, профкому та дирекції ВО „Київтрактородеталь”. – №4 (1702). – 27 січня 1986 р.

23. *Амеликов А. Н., Богданов В. И.* Международная кооперация производства – фактор интенсификации экономического сотрудничества стран – членов СЭВ. // Тракторы и сельскохозяйственные машины. – 1988. – №4. – С. 1–3.

24. *Альперин Л. И.* Сквозь строй вопросительных знаков (заметки о научно-практической конференции). // Стандарты и качество. – 1990. – №1. – С. 20–24.

25. *Сычев В. В.* О качестве продукции и неотложных мерах по изменению сложившегося положения. // Стандарты и качество. – 1990. – №1. – С. 4–8.

26. *Райзберг Б. А.* Качество продукции и научно-технический прогресс. – М.: Знание, 1988. – 64 с.

27. Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Украины. – К.: Политиздат Украины, 1986. – 140 с.

28. Радикальная реформа хозяйственного управления: Учеб. пособие для рук. кадров пром-сти и др. отрасл. нар. хоз-ва. // *Аганбегян А. Г., Бадалов Л. М., Богомолов О. Т.* и др.; под ред. *Егизаряна Г. А.* – М.: Экономика, 1988. – 519 с.

29. Дополнительные материалы об экономическом и социальном развитии СССР в 1987 г. // Плановое хозяйство. – 1988. – №6. – С. 118-121.

30. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР. „О совершенствовании деятельности республиканских органов управления” (17 июля 1987 г.) // О коренной перестройке управления экономикой: Сборник документов. – М.: Политиздат, 1987. – С. 208–235.

31. *Гершберг Л. Р., Пальчик Е. И., Чепурной А. Н.* Очерк истории завода „Поршень”. – Х.: Прапор, 1991. – 92 с.

32. *Фирсов М. М., Автаноцян Г. И., Вяткин А. А.* Повышение безотказности машин путем обеспечения надежности комплектующих изделий. // Тракторы и сельхозмашины. – 1987. – №11. – С. 21–23.

33. *Измаев А.* Конверсия и переход к рынку. // Вопросы экономики. – 1990. – №4. – С. 30–37.

34. *Бойко Л. С., Куценко В. І.* Конверсія: Соціально-економічні аспекти. // Вісник АН УРСР. – 1991. – №3. – С. 3–10.

35. *Исаев А.* Реформа и оборонные отрасли. // Коммунист. – 1989. – №5. – С. 24–30.

Надійшла до редакції 02.11.07